

בין שמד לאניסות, בין תפילה לפיוט

חרוזי הישרדות: תרגום חדש¹

שולמית חוה הלוי

משמיים. העבודה הייתה קשה מאוד. לא רק שהיו בידי מסורות על-פה בנות למעלה מ-400 שנים (הן נאספו ע"י שוורץ בסוף שנות העשרה של המאה העשרים), ועל כן מלאות שיבושים שה-"מומחיות" האומרות אותן לא ידעו את פשרם, כי אם מקורות ממקורות שונים, החל במקורות רבניים וכלה באלה הנוצריים, והפולקלור המקומי שצריך היה לפענחם. יתרה מכך, חשוב היה לי לשמר את הערך הפואטי הנפלא השמור הרבים מהפיוטים מעשה ידי נשים אלה, את המשקל והחריזה, היצירתיות והדמיון.

אני מקווה שבמבחר מצומצם זה אוכל להביא לקוראים מעט מטעמן של תפילות ייחודיות אלה, מעשה ידי נשים אמיצות ומסורות, שלא היה בידן אלא זכרון לאחוז בו כל השנים, ודמיון למלא בו את החסר.

התפילה הראשונה המובאת היא מהתפילות היומיות. אנו מוצאים בה את משה ואת תורתו, אשר הדבקות בהם סימלה את עקשנותו של היהודי עבור האינקוויזיטורים. כן מוצאים אנו את דניאל, שהיה שבוי בידי מלך נוכרי ונתון בסכנה, ועל כן היה דמות להזדהות עבור האנוסים. זוהי תפילה יומית שלא להלכד ברשת האינקוויזיציה.²

תפילה יומית

יְיָ אֱשֶׁר יִצְרָתָנִי,
וַיִּשְׁמָה בִּי נִפְחָתָ,
תּוֹרָה קְדוֹשָׁה וַיַּחֲדֵדָה לִּי נִתְתָּ,
נִפְךָ זָךְ וְטָהוֹר
בְּיַד מֹשֶׁה הַפְּקֹדֶת,
אֵין בְּלִתָּה!
כְּדָנִיאל מִהָאֲרִיּוֹת,
כֵּן תִּצְלֵ אֶת אַנְשֵׁי צְדָקָךְ
מִן הַקְּקִירוֹת וּמִן הַקְּקִירוֹת.
אָמֵן, יְיָ.
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם יַעֲלֶה וַיְבֹא.

ה בקשה הראשונה שאתרגם את התפילות המסורתיות של אנוסי בלמונטה (עיירה בצפון-מזרח פורטוגל) לעברית באה מנשות בלמונטה עצמן, שאימצו אותי אליהן בביקורי שם. האנוסים ניהלו את חייהם במרתפים. בבלמונטה היו כמה טקסים בחורף, כגון חצייה סמלית של ים סוף לרגל חג הפסח. קהילה זו התגלתה על ידי המהנדס שמואל שוורץ ב-1917. בסיוע מדינת ישראל נבנה שם בית כנסת בתחילת שנות ה-90, וחלק מקהילת האנוסים עבר ליהדות נורמטיבית, בעוד חלקה האחר דבק בדרכים העתיקות והמסורתיות.

המעבר החד מהתפילות האינטימיות בפורטוגלית בצנעת הבית, על פי רוב, לתפילות ציבוריות בהגייה לא מובנת של עברית בטרסליטריציה צרפתית בבית הכנסת החדש, מאחורי המחיצה, הייתה מלווה בתחושה של ניכור ואובדן. "תרגמי אותן", בקשה ממני אנה אנריקס רודריגו, "שירדעו הילדות בארץ איך התפללנו כל השנים". אנה, אמי המאמצת לתקופה, אף שהייתה לאחת מעמודי התווך בקהילה הנורמטיביות, לא חדלה משיגרת התפילות העתיקות. כשקמתי בבוקר, מצאתי אותה מתרוצצת בבית וממלמלת תפילות כל העת. ליד השידה היו נרות השבת המודרניים, אבל במרתף נותרו הנרות המסורתיים עם הפתיל שנשזר ביד עם כישור קטן מפשתן, עם מחזור תפילות מיוחד. אחותה של אנה, קונסיסאו המנוחה, לא שינתה מדרכי האנוסים, ודבקה בתפילות העתיקות בלבד. (על כן היו דלתות בית הכנסת סגורות בפניה!) אנה סיפרה שפעם, באחד השווקים, פנתה אליה אשה זרה וביקשה פתיל לנר שבת. אנה נבהלה והכחישה כל ידיעה על יהדות. האשה נשבעה שהיא יהודיה והתחננה. לבסוף אנה נתנה לה פקעת של חוט ששזרה למטרה. האשה ביקשה לשלם ואנה סרבה ואמרה שזו מתנה. האשה ענתה, "אם לא אשלם, הזכות תהייה שלך, לא שלי", ואז ידעה אנה שאכן, האשה יהודיה היא.

כאשר הוחלט להוציא את ספרו של שוורץ, "הנוצרים-החדשים בפורטוגל כמאה העשרים", בתרגום עברי, נתבקשתי לסייע בתרגום התפילות וראיתי בכך סימן

תפילת דניאל

בהיות חֲבִיקוֹק הַנְּבִיא בַשְּׂדוֹת,
הוא וְרוֹעֵיו עִמּוֹ,
נֹתֵן לַיְי הוֹדָאוֹת,
שֶׁהֲרֵבָה עִמּוֹ חֶסְדָּיו;
נָתַן לוֹ תְּבוּאוֹת, מִקְנֵה וַיִּינּוֹת,
בְּשֹׁפַע לַחַיִּית
הוא וּמְשֻׁרְתָיו.

הוא הִיָּה מִתְאַבֵּל
עַל צָרוֹת עִם יִשְׂרָאֵל,
מִהֶם הַחַיִּים בִּירוּשָׁלַיִם
וְכָל הַשָּׂאֵר שְׂבוּיִים בְּכַבְל.
נִשָּׂא עֵינָיו אֶל הַשָּׁמַיִם
לְבַקֵּשׁ מִיְי:

"זָכֹר נָא אֶת עַמְּךָ
לְמַעַן אֶהְבְּתֶךָ הָאֱלֹהִית".
בְּזֶה הֲרָגַע
רָאָה זֶה־רַב;
הִיָּה זֶה מִלְּאָךְ מְשָׁמַיִם,
שָׁרְךָ מִיְי.

וַיֹּאמֶר הַמְּלָאָךְ: "יְי מְצֹנֶךָ
לְהִבְיֵא לְדַנְיָאֵל אַרְוִחָהּ,
כִּי מִזֶּה שָׁשָׂה יָמִים הַשְּׁלִיכּוּהוּ
אֶל גִּב הָאֲרִיּוֹת,
אֲנָשִׁים רָעִים מְחִיּוֹת-טָרְף,
אַרְוִי לְכַבּוֹת".

"אֵיךְ אֵלֶיךָ אֲתָךְ, אֲדוֹנֵי,
אֵיךְ אֲדַבְּרִיךָ אֶת מְהִירוֹתֶיךָ?"
"אֶקְחֶךָ תְּלוּי
בְּשַׁעֲרֵה מְשַׁעֲרוֹת רֵאשֶׁךָ,
וְלֹא תִפֵּל אֲרָצָה;
כִּי אֲנִי מְגֹן לְךָ,
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם הַגָּדוֹל"

[אֵל תִּירָא].
הִגִּיעּוּ לְכַבְל,
שָׁם מְצֹאוֹ בְּגַב;
וּמִיָּד לְאַחַר שָׁאֵבֵל וְדַבְּר,
הֲלֶךְ הַמְּלָאָךְ לְדַרְכּוֹ.
דַּנְיָאֵל הַשְּׁתוּמֵם וְאָמַר:
"מִי הַבִּיאָךְ הַלּוֹם, אָבִי?"
"יְי שְׁלַחְנִי אֵלֶיךָ
לְעֶזְר לְךָ בְּשַׁעַת צַעֲרֶךָ."
שְׁטוּף-דָּמַע חֲבִיקוֹק הַשִּׁב:
"חֲבִקְנִי, בְּנֵי הָאֱהוּבִים,

בתמונה מופיעה דונה קונסיסאו (שם נוצרי טיפוס). אחותה התגיירה וכך רוב משפחתה. כך נקרעו משפחות רבות בעיירה זו. חלק מבנותיהן מנועות מלהכנס לבית הכנסת, וחלק פעילות בו... קונסיסאו לא "התגיירה" ושמרה על מנהגי האנוסים העתיקים. בתמונה היא ניצבת ליד נרות השבת המסורתיים, העשויים מבדיל, עם שמן זית ופתילי פשתן וקופסה קטנה בה שתי מצות שאנוסי בלמונטה עושים כל שנה (אחרי תחילת הפסח, במסורת, מפחד עינה החוקרת של האינקוויזיציה). המצות קטנות ועגולות. קונסיסאו נפטרה לפני כשנתיים והייתה הראשונה מאנוסי בלמונטה שלא התגיירה וזכתה להיקבר בקבר ישראל, סוף סוף...

במישור הסיפורי, תפילת דניאל היא הפיוט המופלא בכל הקובץ. מעשה התרגום היה אתגר לא פשוט, אבל מהנה ביותר, שכן מ-"אגדתא" לסיפורי אגדה באנו. ובתוך מעשיה פלאית ניאו-תנכית זו, מתגלים לנו רבים מהערכים של האנוסים. הנה הם מאמינים שאכן הנם קיימים כדי לשרת את האל אף בשביים, והם מאמינים בקץ, אך יודעים שאינם יכולים לחשבו. אפשר שמזמור זה נולד לאחר מפלתו של אחד ממשירי השקר שנבואתו הולידה תקוות-שוא ומפח נפש אצל האנוסים. כאלה היו בספרד, בפורטוגל ואף במקסיקו בשל צוק העיתים.

מה שלומך? — "טוב מאד, אבי,
טוב משאני ראוי לו,
האל הגדול אדני, אהה!
מזה ששה ימים אני
כאן בקרב האריות,
נושא חן ונתמך
בידי האל הגדול והגבור.
יהי יי ברוך,
שהוֹתירני בחיים,
לאהבו ולעבדו
ולעשות מעשים
שלקדשתו האלהית רצויים." —
דניאל ערך את השלחן,
וקרא לאריות,
לחלק עמם
את ממת האלהים
"אכל, בני המברך,
אף שאין מזון זה טוב
כי הוכן בידי רועים".
"טוב הוא וטוב יהיה,
מברך יי
הנותן לנו כל כך הרבה!"
סימו את הארוחה,
והודו ליי.
לפתע שמע דניאל
קול שיר מנגינה,
ומה שאמרה המנגינה
דניאל שמע.
וכך היא אמרה:
"ראו, בני ישראל,
איזו חרות מאשרת
בשר יי!"
התחיל למנות את השבועות,
ולא הצליח למנותם;
התחיל לחבר את הימים,
ולא יכל לחברם;
את סודות האל,
לא יוכל איש להבינם.
— בכו, בני ישראל,
כפו את עוונכם,
בכל לבבכם,
כי הדבק ביי
מעולם לא נמנעה ממנו המחילה! —
באותה שעה הגיע המלאך,
וקרא לחבקים,

דמעות בעיניו,
האחד נשאר והאחר הלך.
יהי יי מברך
השומר על חיינו,
למען כי נעבדנו,
ונהללו,
ולעולם לא נשכחנו.
אמן, יי.
אליך השמים יעלה ויבוא.

המימד הנשי: אין ספק שהשיר שלפנינו הוא ייחודי בנוף
התפילות היהודי. האנוסים הם הענף היחיד ביהדות שבו
הייתה הנהגה נשית כמעט מוחלטת. מאחר וכך, אנו מוצאים
גם תפילות בהן נשים הן נושא התפילה, בהיפוך מהנורמה
המוכרת. השוו מזמור זה לתפיסה המקובלת של "קול באשה
ערוה" וראו כמה רחבה הקשת של עבודת האל ואהבתו.

תפלה יומית

קומו ילדות, השכימו,
כבר עלה עמוד השחר,
נהלל לאל-עליון,
כי יחזקנו.
הללויה בקול כנור,
שכלו קול וכבוד.
הללויה, ילדות,
הללויה ברוך קולות.
הללויה, עלמות,
הללויה ביפי קולות.
הללויה, בעולות,
הללויה בצלילות.
הללויה, אלמנות,
בקולות טהורים
לאדון כל האהבות,
הללויה ילדות ופרחים.
אמן, יי.
אליך השמים יעלה ויבוא.

וכך לימדו המומחיות המיוחדות האלה את ילדיהן את
עשרת הדברות (ודוקו השינויים מן המקור):

עשרת הדברות

אנכי יי אלהיך —
אל שאין קץ לעצמתו,
אשר בחסדי הצלתיך

מַמְצָרִים, מַעֲבֹדוֹת.

אֱלֹהִים אַחֲרִים לֹא יִהְיֶה לָךְ —
כִּי בִי הַטּוֹב הַנִּשְׁגָּב;
אֶהֱבֶה אוֹתִי כְמוֹךָ,
וְכֵן אֶת רַעְךָ.

וּלְבִסּוֹף, לֹא תַחְמַד
כֹּל מִה שְׂאִינֹךָ שֶׁלָּךְ —
הַסִּתְפֶּק וְשִׂמְח בְּנִכְסֶיךָ,
שֶׁהֵעֵנִיקָה לְךָ הַהִשְׁגָּחָה.

* * *

הִנֵּה לְךָ, בְּנֵי הַיָּקָר,
מִן הָאֵל הַטּוֹב הַתּוֹרָה הַרְאֵשׁוֹנִית,
שְׁחִיבִים אָנוּ לְשֹׁמֵר,
בְּאִמּוּנָה כְּנֵה וְאִמְתִּית.

לֹא תִשָּׂא לְשׂוֹא אֶת שֵׁם
אֱלֹהֶיךָ הַקְּדוֹשׁ —
וְלִשׂוֹא לֹא תִשָּׁבַע,
בְּפִחּוֹתָה שְׂבִפְעֻלוֹת.

בַּשְּׁבֶת כָּל מְלֹאכָה לֹא תַעֲשֶׂה
אֶתָּה וּבִנְךָ וְעַבְדְּךָ —
קִדַּשׁ אֶת הַיּוֹם הַזֶּה,
כִּי לִי הַשְּׁבֶת מִקְדָּשָׁה.

כִּבְדֵּךָ אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ —
חֻבָּה מִיְחֻדָּת הִיא;
אֲנָשִׁים מְכַבְּדִים הֵם,
כִּי נִתְּנָו לְךָ אֶת הַחַיִּים.

לֹא תִרְצַח בְּחַמְטְךָ
אֶת רַעְךָ — וְלִנְצַח
אֵל תִּטְרֹף לַחֲבֵרְךָ
אִף לֹא לְרַגְעֵךָ.

הַצַּנֵּע לְכַת וּבַעֲנוּה
תְּכַלְכֵּל אֶת מַעֲשֵׂיךָ,
אֵל תִּכְתֹּם אֶת נַפְשְׁךָ
בְּשַׁחֲתִיּוֹת — גְּנָאֵי הֵן לְךָ.

לֹא תִגְנֹב — כִּי הַגְּנֵבָה,
מַרְצוֹן וּמִבְחִירָה,
פֶּשַׁע הִיא וְתוֹעֵבָה,
הַמְקוֹמֵם אֶת הַחֲבֵרָה.

לֹא תִדְבֹר בְּגִנוּת רַעְךָ,
לְכֹלֵם אִף טוֹב דְּבַר,
וְלַעוֹלָם לֹא תַעֲיֵד שְׁקָר
נֶגֶד כָּל אָדָם אַחֵר.

לֹא תַחְמַד וְאֵל תִּתְאוּר,
אֶת אִשְׁתְּךָ רַעְךָ —
וּבְדַעְתְּךָ אֵל יַעַל
בְּזִדוֹן לְהַשְׁחִיתָהּ.

מיכאיל גרובמן, רישום

התפילה הבאה והחותמת את המבחר הצנוע שאני מביאה לפניכם, היא ה"פטר נוסטר" (אבינו שבשמים) הנוצרי (מתי, פרק ו'). תפילה זו אומצה על ידי אנוסים רבים ללא כחל ושרק, שכן היא מיוחסת לישו, ועל כן שמו אינו מופיע בה. משם כך קל לאנוסים לאומרה ולהתכוון לאביהם שבשמים. אבל לאנוסי בלמונטה הדבר לא היה מספיק. הם לקחו את התפילה, שברו אותה ולכל שבר הוסיפו בית משלהם. זהו, אם כן, הנוסח המיוחד של אנוסי בלמונטה לפטר נוסטר. מילות התפילה מהברית החדשה מודגשות³. אני מקווה שהקוראים יראו את העוצמה, את החרטה, ואת היצירתיות המרגשת של אחינו ואחיותינו האומללים שעודם שוכנים בקצהו השני של הים התיכון ועודם מתפללים תפילות אלה ורבות אחרות, שחלק מהן רשומות גם בתיקי אינקוויזיציה מצמררים בפרטיהם.

תְּפִלַּת הַ"פֶּטֶר נוֹסְטֵר" —
פְּרַפְרֵזָה שֶׁל הַנוֹצְרִים הַחֲדָשִׁים

יֵי, אֲשֶׁר בְּגִבְהֵי-מְרוֹמִים,
לְמַעַן חֲסִדֶיךָ הַנְּעֻלִים,
קוֹרְאִים אֵלֶיךָ הַחוֹטְאִים:
אֲבִינֹךָ

לְךָ יֵי, בְּכֹל מְאֹדֵי
אֶקְרָא בְּשִׁמְךָ,
בְּאֲשֶׁר יָדַעְתִּי יָדַעְתִּי
שֶׁבְּשָׂמִים,

הַגֵּן, יֵי, עַל אֲשֶׁם/אֲשָׁמָה זֶה/זֹאת,
הַמִּשְׁתַּוְּקָק/ת לַחֲזוֹת
בְּשִׁמְךָ
מִקְדָּשׁ

←

לְנִצַּח תִּתְרוֹמֵם,
בְּאֵלוֹ הָאֶפְנִים:
בְּקוֹל אֶחָד נֹאמֵר כְּלָנוּ:
יְהֵא

לֹא יְבוֹשׁ אִישׁ מֵעַמּוֹנוּ,
מִלְּהוֹסִיף וּלְהִלָּךְ;
לְבָדוֹ עֵתִיד לְגָבֵר
שְׂמֵךְ.

שָׂכַח אֶת רַעֲבוֹנוֹנוּ,
אֱלֹהֵי, בְּטוֹב יָדְךָ,
וּמְשָׁמִים לְחִמְךָ
יְבוֹא אֵלֵינוּ

תָּמִיד הִיָּה מְגַנְנוּ,
לְחֵם עוֹד וְעוֹד תָּן לָנוּ,
וְאַחֲרֵי כִכְלוֹת הַכֹּל,
מִלְּכוּתְךָ.

עֲשֵׂה שִׁתְּהֵא זֶה לָנוּ
מִלְּכוּת אִמֶּת;
וְתָמִיד רְצוֹנְךָ
יַעֲשֵׂה

כְּאֲשֶׁר תָּתֵן דִּין וְחֶשְׁבוֹן,
לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵי, נַעֲמֵד,
לְמַעַן תֵּהֵא הַמְּחִילָה לִי
רְצוֹנְךָ

תָּנָה נָא לָנוּ שֵׁם, בְּנִצַּח,
מְקוֹם שִׁתְּוֹכֵל לְרֵאוֹתֵנוּ;
כִּי הִלְכְנוּ וְנִדְדַנוּ כָּךְ
בְּאַרְץ

וְכָךְ מִסְתַּלֵּק לֹו
יְגוֹן בְּעֵנֶג שְׂפָזָה
כִּי אֵין מְקוֹם טוֹב
כְּבִשְׂמִים.

אִם בַּעַת כְּלִשְׁהֵי אֶאֱשֵׁם,
בְּפִשְׁעִים שְׁלֵא עֲשִׂיתִי;
אָנָּא תָּנָה גַם לִי בְתוֹכֶם
אֶת לְחֵם חֲקֵנוּ

עַל דְּבַרְתֵי אֱהִי שְׁלֵךְ
וְאַף אָמוֹת לְמַעַנְךָ;
לְעוֹלָם אֶהְלֵךְ
כְּבָכֵל יוֹם

תָּן לָנוּ עֵנֶג וְשִׂמְחָה
בְּכַח זְרוּעֶךָ
וּלְכֹלֶם אֶת הַסְּלִיחָה
תָּנָה לָנוּ הַיּוֹם.

כִּי לֹא יִמְלֹט אִישׁ מִמֶּךָ,
בְּחִרְטָה שְׁבִים אֵלֶיךָ
אֶתָּה אֲדוֹן הַמַּצְטַעְרִים
סִלַּח לָנוּ

לְמַעַן אֶהְבְּתְךָ הֲגֵן עֲלֵינוּ!
אֲשֶׁרֵי הָאִישׁ יַחֲסֵה כָּךְ;
וּבְכֵן מִחַל לָנוּ אָנוּ,
אֶת חֲטָאֵינוּ,

מִפְּנֵי שְׂבָהֵם הַתְּחִיבְנוּ,
לְכַלְנוּ כְּאֵב גְּדוֹל;
יְי, סִלַּח לָנוּ,
כְּשֵׁם שְׂגָם אָנוּ

צְרִיכִים לַעֲשׂוֹת, וְאַתָּה
אִם תִּתֵּן לָנוּ מְחִילָה
תְּלַמְּדֵנוּ גַם לְסִלַּח
סוֹלְחִים

כִּי לָךְ הַתְּהִלָּה, וְאָנוּ רוֹאִים
בְּסִלְיָה מַעֲשֵׂה נַעֲלָה,
כִּי מַצְוָה לְסִלַּח
לְאֲשֶׁר לָנוּ

כִּי בְהִיּוֹתֵנוּ כְּלָנוּ שְׁלֵךְ
נִכְוָנָה הִיא הַסְּלִיחָה
לְמַעַן לֹא יִהְיֶה עוֹד
חוֹטָאִים.

וְכֵן בְּדֶרֶךְ חֲסִדֶיךָ
אֲשֶׁר עַד מְאֹד נִפְלְאוּ
עֲתָה, לְמַעַן אֶהְבְּתְךָ
אֶל תְּנִיחָנוּ

יְי, אֵל נָא תִשָּׁשׁ
טִיט שְׂאִין לוֹ אַחֲזִיחָה,
כִּי הָרֵי עַל נִקְלָה יִמוּט
לְפֶל

עֲזַרְנוּ נָא עַד מְאֹד
בְּסִגְלוֹת מוֹעִילוֹת
כִּי מִסְגְּלִים אָנוּ לְהַכְשֵׁל
בְּנַפְשֵׁנוּ,

הוֹשֵׁט לָנוּ אֶת יָדְךָ,
יְי, בְּשׁוֹם לְבָבְךָ,
מִלְּבוֹא לִירֵי עֲבָרָה,
הַצִּילָנוּ

אֱלֹהֵי וְאֲדוֹנֵי, תָּן כָּנוּ
דְּבִקוֹת וְעִבּוּדָה בְּרוּכָה,
וְהַצִּילָנוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה
מִן הָרַע

עֲכָשׁוּ יֹאמֵר כָּל אֶחָד
בְּטוֹב טְהוֹר וּבְאַהֲבָה אֵיתְנָה
מִבְּרַךְ יְהִי יְי,
אָמֵן.

ה ע ר ו ת :

1. תורת העמוקה נתונה לפרופסור יום טוב עסיס, מנהל מרכז די נור דאו, על ששהזמין אותי לעסוק במלאכה המאתגרת אך רבת השראה, ולפרופסור עמנואל אטקס, מנהלו הנוכחי, על הרשות לשתף את מאזנים בתרגומים, שנדפסו בספר "הנוצרים-החדשים כפורטוגל במאה העשרים" מאת שמואל שוורץ. הספר תורגם לעברית מפורטוגלית, עם הקדמה מאת דב סטוצ'ינסקי, ויצא לאור בשיתוף עם מרכז זלמן שזר. בגיליון זה בחרתי להשתמש בנוסח שלי, שלפעמים חורג מהנוסח הסופי שנדפס בספר. תורות מיוחדות גם לירידי היקר, המשורר, המתרגם והעורך, חבר האגודה אסי דגני, שהתנדב וניקד למעני את הפיוטים, ובמהירות הבזק, יבוא על הברכה.
2. כאשר אני מתרגמת את המילה, Senhor, שמתחילת לאל, אני משתמשת באותיות יי, משום שכך מתורגם לפורטוגלית השם המצויין כך בספר תהילים, לדוגמא.
3. במקום אחד התרגום גרם לסרבול של זכר/נקבה ("יבוא אלינו מלכותך"), שהיה בלתי נמנע בשל הצורך להשאיר נאמנה לתפילה העתיקה המלאה.